

№ 11 (604)
Сакавік 2016 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

bfk.by

У нумары:

- ☞ **Традыцыі: апошнія свята зімы –** стар. 2
- ☞ **Досвед: як ладзіць краязнаўчыя вандроўкі –** стар. 3
- ☞ **Фэст экскурсаводаў: пачынаем падрыхтоўку –** стар. 3
- ☞ **Землякі: татары ў Беларусі –** стар. 6

20 сакавіка катодзікі і пратэстанты адзначаюць Пальмавую нядзелю

Святкаванне ў архікатэдральным касцёле Найсвяцейшай Панны Марыі (г. Мінск)
Фота Аляксандры ШЧЫГЛІНСКАЙ

На тым тыдні...

✓ 28 студзеня ў Музеі гісторыі тэатральнай і музычнай культуры адбылася **музычная вечарына «Сжигая сердце...»**, цэнтрам якой сталі лёс і паэзія Марыны Цвятаевай. У канцэрце ўзялі ўдзел маладыя беларускія кампазітары і выканаўцы Мікіта Бельцокоў, Аляксей Пілатаў, Паліна Чарнеўская і іншыя.

✓ 2 сакавіка ў Пасольстве Рэспублікі Беларусь у Венгрыі (г. Будапешт) адбылася **прэзентацыя перасоўнага выставачнага праекта «Беларусь і беларусы»**, падрыхтаванага Нацыянальным гістарычным музеем Рэспублікі Беларусь.

Выстаўка – першы перасоўны праект, які спрабуе даступнай мовай распавесці аб асноўных этапах гістарычнага развіцця Беларусі, даць кароткую характарыстыку культурным здабыткам, прадставіць беларускую нацыю як неад’емную частку сусветнай супольнасці, дапаможа зразумець, што такое Беларусь і хто такія беларусы.

✓ 3 сакавіка Музей гісторыі горада Мінска запрашаў ахвочых у гарадскую ратушу на летапісны **«Дзень нараджэння Мінска»**. Перад гасцямі свята выступілі знакамітыя даследчыкі горада: археолаг Сяргей Тарасаў, пісьменнік і журналіст Міхаіл Валодзін, мастацтвазнаўца Сяргей Харэўскі, краязнаўца Вадзім Зелянкоў, экскурсавод Цімох Акудовіч, журналіст Васіль Сямашка. Таксама пад час імпрэзы адбылося ўрачыстае нараджэнне клуба «Мінскія гісторыікі».

✓ 5 сакавіка ў Нацыянальным гістарычным музеі Рэспублікі Беларусь пачала працаваць выстаўка **«Баявыя шлемы абарончага ўзбраення і харугвы беларускіх зямель XI – XVII стагоддзяў»**. На ёй прадстаўлены гістарычныя рэканструкцыі: шлемы, даспехі, коп’і і харугвы XI – XVII стагоддзяў, вырабленыя мінскай мастацкай майстэрняй «Стальная спадчына».

ларускіх зямель XI – XVII стагоддзяў». На ёй прадстаўлены гістарычныя рэканструкцыі: шлемы, даспехі, коп’і і харугвы XI – XVII стагоддзяў, вырабленыя мінскай мастацкай майстэрняй «Стальная спадчына».

✓ 7 сакавіка ў адноўленай пляхецкай сядзібе XVIII стагоддзя «Сула» на Стаўбцоўшчыне ладзіліся народныя гуляння **«Масленіца па-пляхецку»**. Пад час іх прайшло тэатралізаванае прадстаўленне «Гэй, вясна!», выступалі фальклорныя ан-

самблі «Шчодрыца», «Баламуты», «Валачобнікі».

✓ 10 сакавіка ў Музеі гісторыі беларускага кіно, філіяле Нацыянальнага гістарычнага музея Беларусі, адкрылася **выстаўка «...А ўсмешка засталася»** па матывах новага беларускага анімацыйнага фільма «Марк Шагал».

✓ 12 сакавіка ў філіяле Нацыянальнага гістарычнага музея Беларусі «Дом-музей І з’езда РСДРП»

адкрылася **інтэрактыўная выстаўка «Вар’яцкая лабараторыя»**, падрыхтаваная сумесна з Мінскім музеем папулярнай навукі «Элементар». У «Вар’яцкай лабараторыі» любы эксперыментатар – і малы, і дарослы – да 3 ліпеня зможа самастойна правесці свой уласны эксперымент, які апісвае той ці іншы закон фізікі або з’яву прыроды. Канечне, за час праведзены ў музеі, яго наведнікі не змогуць вывучыць усю фізіку, але цікавасць да дакладных навук, цяга да ведаў і вынаходніцтваў у іх абавязкова з’явіцца.

Хто дбае пра захаванне гісторыка-культурнай Спадчыны – хто вывучае гісторыю свайго Краю – каму неабякавая будучыня Беларусі

Краязнаўчая газета падпісныя індэксы. Інавіягуальны - 63320, ведамасны - 633202

Сапраўдны Крапіва ў мастацкім агародзе

Сёлетні год багаты на юбілей ў нацыянальнай літаратуры. Сярод іх – вядомы пісьменнік Кандрат Крапіва, якому нядаўна споўнілася 120 гадоў з дня нараджэння.

Хаця ў аснове літаратурнай творчасці класіка ляжыць гумар, Кандрат Кандратавіч прайшоў досыць нялёгка 95-гадовы шлях. З маленства ён вельмі шмат працаваў і зусім маладым хлопцам перайшоў жыццё на свой хлеб. Кандрат Крапіва жыў з навукі, працаваў словам не толькі ў мірны час, але і пад час перажытых ім войнаў. Яркая старонкай у гісторыі літаратуры з'яўляецца яго драматургія. Вельмі ўстойлівай перад няўмольным судом часу аказалася драма «Партызаны». У 1937 годзе п'еса была пастаўлена спачатку на сцэне Барысаўскага, а потым Мазырскага калгасна-саўгаснага тэатраў.

З нагоды юбілею Кандрата Крапівы ў Мазырскай цэнтральнай бібліятэцы імя А.С. Пушкіна ў рамках дэкады бела-

рускай і краязнаўчай кнігі «Мову родную, край свой любіце!» прайшлі літаратурны эцюд «З прывітаннем... Дзед Кандрат!» і свята байкі «Зброяй сатыры, зброяй праўды». Цягам яе побач з кніжнай выстаўкай «Нястомны працаўнік» (яна прадэманстравала жанравую разнастайнасць пісьменніка) праводзіліся агляды яго твораў. На свята байкі былі запрошаныя мазырскія аматары паэзіі Валянціна Нікіціна, Вольга Андрусевіч, Аляксандра Бараноўская, якія з натхненнем і выразнасцю дэкламавалі байкі Крапівы. Ветэран бібліятэчнай справы В. Нікіціна напісала верш, які прысвяціла юбіляру. Вучні сярэдняй школы № 1 паказалі свае акцёрскія таленты ў інсцэніроўках паводле баек творцы. Пад час свята ў зале ўсталювалася атмосфера цеплыні і адзінства пакаленняў.

Ніна РАГОЗЕНКА, загадчык аддзела абслугоўвання і інфармацыі Мазырскай цэнтральнай бібліятэкі імя А.С. Пушкіна

Пра мову пісьменніка і нацыянальнасць герояў

У рамках дэкады беларускай і краязнаўчай кнігі «І роднай мовы чуў я гукі» ў Мастоўскай раённай бібліятэцы прайшла літаратурная вечарына «Сэрца роднага слова краніся». На яе былі запрошаныя вучні сярэдняй школы № 2 і гімназіі № 1.

Бібліятэкары аддзела абслугоўвання і інфармацыі Людміла Пакаціла і Святлана Чайкіна звярнуліся да творчасці Францішка Багушэвіча і яго зборніка «Дудка беларуская». На сустрэчы гучалі выказванні класіка, якія падкрэсліваюць спрадвечнасць «нашай бацькавай мовы». Пісьменнік казаў: «Яна такая ж людская і панская, як французская, альбо нямецкая, альбо іншая якая». Сапраўды беларуская мова мае роўныя шансы, як і іншыя мовы свету.

Бібліятэкары расказалі пра жыццё і творчасць вядомых беларускіх пісьменнікаў. Электронная прэзентацыя паводле творчасці Івана Шамякіна, Івана Мележа, Васіля Быкава, Уладзіміра Караткевіча наглядна прадставіла іх партреты. Усё было падмацавана іх выказваннямі пра беларускую мову, што дакладна паказваюць пазіцыю аўтараў. У творчасці В. Быкава супрацоўнікі бібліятэкі звярнуліся да такога выказвання: «Нацыянальную прыналежнасць пісьменніка вызначае перш за ўсё мова ягоных твораў, затым – нацыянальнасць яго персанажаў». А І. Мележ пра сваю творчасць пісаў так: «І вось настаў дзень, калі я выразна адчуў: усё, больш не магу, трэба пісаць...». Вядучыя падкрэслілі, што менавіта іх творчасць прасякнутая патрыятызмам, духоўнасцю, веданнем нашай гісторыі.

Патрыятычны настрой перадалі супрацоўнікі бібліятэкі і вучням. На мерапрыемстве юнакі і дзяўчаты з задавальненнем удзельнічалі ў гульні «Літара заблукала», конкурсе фразеалагізмаў, а «Вясёлая віктарына» дапамагла ўнесці іскрынку веселасці. Яшчэ бібліятэкары прадставілі кніжную выстаўку – «Святло роднага слова». Кожную кніжку вучні маглі ўзяць і пазнаёміцца з творами пісьменнікаў, пра якіх вялася гаворка. Спадзяемся, што такія сустрэчы дапамогуць вучням разумець сваю мову і літаратуру. А таксама ганарыцца ёю.

І. КАВАЛЕЎСКАЯ, бібліяграф Мастоўскай раённай бібліятэкі

Апошняя свята гэтай зімы

На галоўнай плошчы Касцюковічаў адбылося народнае гуляне «Развітанне з зімой». Мерапрыемства атрымалася паспраўднана масавым і разнастайным, была прапанаваная праграма, разлічаная на ўсе ўзросты.

Спачатку на сцэне паказалі тэатральна-музычную пастаноўку, дзе галоўны герой месяц Сакавік з дапамогаю вясёлых сяброў-скамарохаў вызвалялі з зімовага палону Вясну-красну. Пасля на сцэну з канцэртнымі праграмамі, тэатрылізаванымі пастаноўкамі, тэматычнымі замалёўкамі выходзілі калектывы мастацкай самадзейнасці сельскіх дамоў культуры: Муравільскага СДК, Новасаматэвіцкага КВЧ, Тупічанскага СДК, Сялецкаўскага СДК, Шарэйкаўскага СДК, Беладубраўскага СДК. Традыцыйна пад рытуальныя спевы было спаленае пудзіла Зімы. А мужчыны ж мелі магчымасць прадэманстравачь сілу і кемлівасць на шматмет-

ровым слупе. Самыя ўдалыя пайшлі дадому з падарункамі.

Атракцыёны на любы густ прапаноўвалі работнікі маладзёжнага культурнага цэнтра «Юнацтва» і раённага Цэнтра культуры. Усе ахвочыя мелі

магчымасць паспрабаваць сябе ў хуткасці і трапнасці, праверыць сваё шанцаванне. Удзельнікі атракцыёнаў атрымлівалі сувеніры на памяць.

Выстаўка дэкаратыўна-ўжытковага мастацтва выклікала цікавасць у аматараў адзінкавых цуда-рэчаў. Шы-

рокі выбар драўляных, тканых, саламяных вырабаў прадставілі майстры раённага Дома рамёстваў і дзіцячай школы выяўленчага мастацтва.

Наталія ДРОБЫШАВА, намеснік дырэктара Цэнтралізаванай клубнай сістэмы Касцюковіцкага раёна

Старажытнагрэчаская мудрасць заклікае: «Спасцігні сябе», каб зразумець сутнасць свету. Аднак прайсці гэты цяжкі шлях немагчыма без усведамлення іншай ісціны: «Спазнай свой край», каб зразумець, хто ты ёсць.

Усведамленне сувязі чалавека з роднай старонкай, Бацькаўшчынай – гэта першы крок на шляху да патрыятычнага выхавання моладзі і крыніца невычэрпнага натхнення. Адным з найважнейшых элементаў у гэтай цяжкай працы з’яўляецца краязнаўства – усебаковае вывучэнне пэўнай тэрыторыі.

Сёння мы жывем ва ўмовах адкрытасці свету, калі здараюцца выпадкі, што дзеці больш ведаюць суседнія краіны і іх помнікі культуры, чым уласны край і яго гістарычную спадчыну, якая ўспрымаецца праз зняважлівыя ацэначныя крытэрыі. Краязнаўства ставіць на мэце зняць заслону з вачэй маладога пакалення і паказаць, што ёсць чым ганарыцца і ў нас, ёсць што паглядзець, што раскажаць.

Краязнаўства – перш практычная дысцыпліна, што асабліва моцна выяўляецца ў такой яго арганізацыйнай форме, як школьнае краязнаўства. Мінімум заняткаў у класе і максімум «у полі» – адзін з ключавых яго пунктаў. Знайсці што паглядзець і што паказаць ёсць заўсёды. Гэта можа быць як вялізны валун, невялічкі лясок побач з вёскай, закінуты хутар, сажалка або возера... Фактычна абмежаванню у гэтым плане няма, паколькі любы з элементаў ландшафту мясцовасці, яе прыроднага асяроддзя, помнік матэрыяльнай і духоўнай культуры дазваляе паглыбіць веды пра край. Але, на маю думку, тут галоўнае не толькі веды. Перажыванні, пачуцці, эмоцыі – вось тое, што часам нават больш каштоўнае. Менавіта гэта застаецца з маладым чалавекам, у той час як факты хутчэй за ўсё выветрацца з яго памяці.

Асноўнай формай арганізацыі краязнаўчай працы ў школе з’яўляецца гурток, які дазваляе ў найбольш папулярных формах вырашаць важ-

Краязнаўчы гурток: з досведу працы

ныя выхаваўча-педагагічныя задачы.

На базе Верцялішкаўскай СШ Гродзенскага раёна дзейнічае гурток «Юныя краязнаўцы». Мы здзейснілі больш двух дзясяткаў паходаў па нашым краі, выязджалі ў Ваўкавыск і Мінск. Нашае гартванне яшчэ ідзе, але ўжо маем пэўны вопыт працы, якім з радасцю падзелімся з усімі неабякавымі, для карысці развіцця краязнаўчага руху ў Рэспубліцы Беларусь.

Парады па арганізацыі і дзейнасці краязнаўчага гуртка:

1. Будзьце сябрам сваім вучням. Гурток – гэта не класны калектыў, а асабліва форма карпарацыі, у якой дзеці павінны адчуваць сябе вальней, чым у школе. Гэта з’яўляецца для іх адным з найважнейшых стымуляў. У той жа час варта падтрымліваць сярод гурткоўцаў разуменне вашай

асобы як настаўніка і аўтарытэта.

2. Будзьце сумленнымі з дзецьмі. Не варта займацца спра-

вай, якая вам не па душы. Дзеці гэта адразу адчуваюць. А зацікавіць, пры гэтым самому быць незацікаўленым, немагчыма.

Вучні Верцялішкаўскай школы наведалі Гродзенскі дом-музей Максіма Багдановіча

Фотаздымкі са старонкі Васіля Герасімчыка ў Фэйсбуку

Васіль
ГЕРАСІМЧЫК

(Заканчэнне ў наступным нумары)

Фэст экскурсаводаў – 2016

Пачынаем падрыхтоўку да сёлетняга свята

Экскурсаводы, краязнаўцы і прадстаўнікі турбізнесу! Мы пачынаем прыём заявак на ўдзел у «Фэсце экскурсаводаў – 2016», прысвечаным Міжнароднаму дню аховы помнікаў.

Прайшоў год, і мы спадзяемся, што ў вас узніклі новыя ідэі па новых маршрутах, з’явіліся цікавыя факты па старых і не згасла жаданне дзяліцца радасцю сваіх адкрыццяў з суседзямі па раёне і горадзе.

Сёлета мы разлічваем падысці да Фэсту яшчэ больш маштабна: у нас пашырылася каманда арганізатараў, мы правялі невялікі рэбрэндынг лагатыпаў, вынайшлі новыя цікавыя формы «ажыўлення» экскурсіі, і нас зноў падтрымлівае Міністэрства спорту і турызму Рэспублікі Беларусь.

Але фармат Фэсту застаецца класічным – бясплатныя экскурсіі для ўсіх

ахвочых па вуліцах, тэмах, асобах, воб’ясах і ландшафтах.

«Фэст экскурсаводаў» пройдзе сёлета 23 – 24 красавіка.

У гэтым годзе ёсць шмат цудоўных юбіляяў, што чакаюць сваіх праваднікоў: 75-годдзе Уладзіміра Мулявіна, 95-годдзі Івана Мележа і Івана Шамякіна; юбілей Камянца, Мастоў і Дрысы; 435-годдзе Полацкага калегіума і 385-годдзе «Буквара» Спірыдона Собаля. Дый ці мала яшчэ чаго.

А таксама Міжнародны камітэт ICOMOS, які штогод прысвячае дату нейкаму тыпу архітэктурных помнікаў, абвясціў 2016-ы годам помнікаў Спорту! Ці не праўда, добры выклік у Год культуры пашукаць у Беларусі гістарычныя помнікі, звязаныя са спортам!

Шаноўныя экскурсаводы і краязнаўцы!

Чакаем ад вас заяўкі на правядзенне экскурсіі. Яны могуць быць пешаходнымі, на веласіпедах, байдарках, аўтамабільх і адбывацца ў любым кутку нашай краіны. Выберыце зручны для вас час 23 ці 24 красавіка, месца збору групы, напішыце назву экскурсіі і кароткую анатацыю і дасылайце нам на e-mail.

Асабліва чакаем заяўкі з рэгіёнаў! Віцебск, Слонім, Драгічын, Парыж – дакажыце, ці вам ёсць пра што раскажаць у сваіх мясцінах!

Мы чакаем не толькі вопытных майстроў экскурсійнай справы, але і пачаткоўцаў. Менавіта ў межах Фэсту вы можаце зрабіць свой першы крок у прафесію! Мы дапаможам. Пішыце.

Традыцыйна запрашаем турфірмы ды іншыя зацікаўленыя ўстановы звязаныя з намі. Вы можаце паставіць у расклад сваю экскурсію ці падтрымаць ужо запланаваную. Давайце разам

прыдумваць новыя формы і цікавыя праяўленні нашай справы.

Ну, і радыя бацьчы ўсіх ахвочых у коле вялікай арганізацыйнай каманды! Хто хоча паспрабаваць свае сілы, пішыце.

E-mail для пытанняў і заявак: festguides@gmail.com.

Арганізатары: ГА «Беларускі камітэт ICOMOS»; ГА «Беларускае аб’яднанне экскурсаводаў і гідаў-перакладчыкаў»; сайт GUIDES.BY.

Паводле інфармацыі арганізатараў

Мара спраўдзілася!

У верасні 2011 г. мы пачалі навучанне ў Беларускім дзяржаўным універсітэце культуры і мастацтваў, на факультэце традыцыйнай беларускай культуры і сучаснага мастацтва кафедры этналогіі і фальклору па спецыялізацыі «этнафоназнаўства». Што нас чакала – мы не ведалі. Не ведалі і тое, што навучанне і знаёмства з беларускай народнай культурай «праляціць» вельмі хутка, і за гэтыя чатыры гады мы аб'ездзім паў-Еўропы, будзем лаўрэатамі конкурсаў, удзельнікамі розных праектаў.

Мастацкім кіраўніком нашага курса стала магістр мастацтваў, старшы выкладчык кафедры этналогіі і фальклору Эвеліна Шчадрына, якая і знаёміла нас з мастацкай творчасцю беларускага народа, была для нас як матуля на працягу чатырох гадоў навучання ва ўніверсітэце.

Першае нашае знаёмства з фальклорнай спадчынай адбылося пад час экспедыцыі ў вёску Неглюбка Веткаўскага раёна, вядомай такім выключным абрадам, як «Ваджэнне і пахаванне стралы». Невыпадкова, што знаёмства з жанчынамі, якія выконвалі веткаўскія «стрэльныя» песні, паўплывала на назву нашага фальклорнага гурта. Так і пачалося музычнае падарожжа па беларускай спадчыне нашых продкаў праз выхаванне, вывучэнне вытокаў уласнай традыцыйнай культуры, сваіх родных песні і мовы, танца і інструментальных твораў.

Але фальклорныя экспедыцыі на гэтым не скончыліся. На першым курсе мы разам з Эвелінай Вячаславаўнай

патрапілі ў вёску Матырына Ушацкага раёна, дзе ад жаночага калектыву, носьбітаў традыцыі, намі было запісана і перанята шмат абрадавага і пазаабрадавага фальклору, што вельмі ўзбагаціла наш рэпертуар. Разам з імі мы патрапілі і на свята Купалле, дзе выконвалі разам купальскія песні.

Прайшоў год, было шмат тэарэтычнай працы, практычнай, і ўлетку 2013-га мы паехалі на абрад «Провады русалкі» ў вёску Вялікі Бор Хойніцкага раёна. Сустрэча з жанчынамі, носьбітамі дагэтуль жывой спеўнай русальнай традыцыі Хойнікшчыны, праца над даследаваннем і развучаннем русальных песень прымусіла нас больш уважліва і адказна ставіцца да народных ведаў аб традыцыйнай абраднасці. Блізкае знаёмства і непасрэднае «жывое» бытаванне абраду «Провады русалкі», у якім мы неаднаразова былі і гледачамі, і ўдзельнікамі, дазволіла пераняць русальную этнафонію. Потым усё гэта натхніла нас на распрацоўку мастацкай рэканструкцыі абраду

«Провады русалкі» вёскі Вялікі Бор, якую мы правялі ў Беларускім дзяржаўным музеі народнай архітэктуры і побыту ў 2015 г.

Знаёмства і паглыбленне ў высокае мастацтва традыцыйных спявачак Беларусі можа быць натхненнем для ўсіх! Яскравы прыклад таму – праект «Колаварот» з удзелам маладых кампазітараў, праекты з ансамблем салістаў Белдзяржфілармоніі «Класік-Авангард».

Нашыя намаганні ў перайманні і папулярнацыі фальклору не аднаразова пацвярджаліся высокай адзнакай на розных конкурсах і фестывалях: гурт «Страла» стаў дып-

ламантам міжнародных музычных фестываляў імя Івана Сялярцінскага – 2013 (Віцебск), «Как на речке было на Фонтанке – 2014» (Санкт-Пецярбург), «Sekmines – 2015» (Вісагінас), «Light. Move. Festival» у Польшчы і інш.

Вынікам чатырохгадовай працы і канчатковай кропкай стаў дзяржаўны экзамен па дысцыпліне «Беларускі фальклор: мастацтва вуснай традыцыі», які ператварыўся ў сапраўднае падарожжа па нашай краіне. Дзякуючы нашаму кіраўніку Э. Шчадрыной мы азнаёміліся з дакладным перайманнем, захаваннем і перадачай спеўнай традыцыі Піншчыны з яе бурдоннымі спевамі, Паазер'я з аднагалосымі (манадыійнымі) спевамі, Панямоння з гамафонна-гарманічнымі спевамі, Падняпроўя са спевамі «з пералівамі», Усходняга Палесся са спевамі «з падводкай». На дзяржаўны экзамен, на жаль, патрапілі не ўсе песні з нашага вялікага рэпертуару, але ж самыя любімыя.

Мастацтва вуснай традыцыі прадугледжвае поўнае засваенне каляндарных і пазаабрадавых песень, танцаў з прыпеўкамі. Таму наша праграма была спланаваная так, каб паказаць абрадавыя песні каляндарна-земляробчага кола з масленічнымі, веснавымі, юраўскімі, велікоднымі, траецкімі, русальнымі, купальскімі, жніўнымі, восеньскімі і каляднымі песнямі. Таксама быў прадстаўлены сямейна-абрадавыя песенныя цыкл з радзіннымі і вясельнымі песнямі з розных рэгіёнаў Беларусі. Але пачаўся экзамен з песні-карткі гурта «Страла» – неглюбскай стрэльнай песні «Ой, ідзі страла».

Не абышлося на экзамене і без танцаў пад акампанімент скрыпкі, цымбалаў, дуды, бубна. Танцы мы запісалі і перанялі «з нагі на нагу» ў экспедыцыях, а таксама з відэаархіва этнахарэографа М. Козенкі, які вучыў нас народным танцам, якія мы прадстаўлялі раней на справаздачным выступленні.

Напрыканцы нам застаецца толькі дадаць: «Вялікі дзякуй!» Дзякуй усім выкладчыкам БДУКіМ, нашаму канцэртмайстру В. Красуліну, студэнтам кафедры этналогіі і фальклору, якія дапамагалі нам у падрыхтоўцы канцэрта.

Асабліваю падзяку выказваем нашаму кіраўніку Э. Шчадрыной, В. Калацэю, М. Козенку, Т. Пладуновай, Э. Дарашэвічу, М. Рагулю, В. Лабацэўскай за атрыманьня веды па народнай спадчыне і павагу да яе, якія назаўжды застануцца нам бяспечным здабыткам на ўсё жыццё.

Кацярына АСАДЧАЯ,
Паліна КУРАНОВІЧ,

выпускнікі кафедры этналогіі і фальклору БДУКіМ – 2016

Віншuem юбіяра

Фальклорны калектыў «Мілавіца» – кіраўнік Марыя Снітко, яе памочнікі: акампаніятар Алесь Булойчык, Надзея Касцяневіч, Вераніка Анцілеўская – і ўсе ўдзельнікі (а іх, дарэчы, больш за 70 чалавек) віншуюць шчодрaга душой, таленавітага, сэрцам адда-нага танцавальнай творчасці беларускага народа дзеяча нацыянальнай культуры Міколу Козенку з днём нараджэння. Яны даслалі ў рэдакцыю ліст, які мы з радасцю сёння друкуем.

Ужо больш за тры гады Мікалай Аляксеевіч перадае сваё майстэрства: ладзіць заняткі па харэаграфіі ў фальклорным калектыве «Мілавіца», у складзе якога і самыя маленькія дзеткі, і падлеткі, а таксама юнакі і дзяўчаты, іх бацькі і нават бабулі і дзядулі. Розны ўзрост і немалая колькасць удзельнікаў «Мілавіцы» нагадвае вялікую вёску, дзе ўсе адно аднаго добра ведаюць. Гэты асяродак з'явіўся добрай глебай, на якой Мікалай Аляксеевіч праз танец узрошчвае пачуцці аб'яднання і павагі да тых, хто побач, робіць іх натуральнымі асновамі жыцця для кожнага. Праз злучаныя рукі ў танцах аб'ядноўваюцца нашыя сэрцы моцнымі і трывалымі су-

вязямі, каб назаўжды зрабіць нас сапраўднымі сябрамі.

Яднальную сутнасць беларускага танца мы адчуваем кожны раз, калі збіраемся на занятках, і гэтак пачуццё застаецца з намі, як каштоўны падарунак, тым даражэйшы, чым больш складаныя выпрабаванні прапаноўвае час нашага існавання. Лірычнасць і характэрнае рухаў складаюцца ў арнаменты і замалёўкі, якія не надакучае кожны раз «разглядаць» пад час заняткаў. Толькі на ўласным досведзе можна спасцігнуць эмацыйны пад'ём і бадзёрасць, якія адчуваеш пасля харэаграфічных сустрэчаў.

Педагагічнае майстэрства найвышэйшага кшталту пера-

Фальклорны калектыў «Мілавіца» і М. Козенка (стаіць трэці справа)

тварае заняткі ў неверагодную дзею, калі на нашых вачах і з нашым удзелам адбываецца вандроўка па прасторах часу. Мы адкрываем для сябе зносіны, адчуванні, уласцівыя нашым продкам, – спадзяванні народа, яго ўспрыманняе сусвету, надзеі, лад жыцця – усё, што ўвасабляецца ў рухах народнага танца. Гэты скарб

карпатліва збірае і шчодрa перадае нам Мікалай Аляксеевіч – этнахарэограф, педагог, аўтар праекта і мастацкі кіраўнік Рэспубліканскага фестывалю фальклорнага мастацтва «Берагіня», лаўрэат спецыяльнай прэміі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь дзеячам культуры і мастацтва (2014).

За непаўторныя моманты,

за незабыўныя пачуцці мы дзякуем нашаму маэстра нацыянальнай харэаграфіі, зычым яму моцнага здароўя, добрабыту, увасаблення задумаў і мар.

3 Днём народзінаў, шануюны наш Мікалай Аляксеевіч!

Удзельнікі калектыву «Мілавіца»

Гуканне вясны

[Вясна. Яна ў якіх гадах ходзіць? Дзеўка, маладзіца...]

Вясна, кажаць, красна. І вясніца – дзеўка-красавіца. Баба казала: «Прыдзя вясна-красна, дзеўка маладая, усё аджыве... Усё аджывае: і мошкі, і пчолы, і мурашкі, і дзярэўі – усё аджывае. Начаюна ўсё маладога рэсць: чылавак сея і бульбіну... Усё для чылавака... Вырастае і цвяточык, і зялёны лісточык. Дак баба наша казала: «Лучшы німа красны вясны».

[Вясну гукалі, якім імем вясну называлі?]

Вясну называюць: віснячка дзевачка, ці Варячка, ці Тусічка, ці Машачка, а німа дзевак у кага, у якой сям'е, дак маткіна імя, а пра чужых не... Кожды сваё. Дак, маткіна імя, там, Пелагея, ці Алёнка, ці... Так во называлі, штоб чужыя сем'і не памінаць, штоб сваі. У цябе б сястра была, ты б сваю сястру пеў, а німа сястры – маткіна б імя, штоб чужых... Ну, чаго я буду чужых, нашто мне чужыя?

[Дык што, гукалі ў сябе ў двары?]

Да. Ну, і выходзіш на... Пяюць, во: «Давайця!» Но еслі я заводжу песню, дак ты ж ужо не заводзіш, а я ўжо сваіх. Чаго я буду тваю? А я ўжо на сваю сям'ю, із сваёй сям'і начаюна.

Усягда вот начаюналі, як мала дзевачка ё, меньшая, у сям'е самая меньшая дзевачка, тую ўжо называюць: ці Танячка, ці Насцячка, ці Кацячка – і пяюць.

[Дык што, гукалі ў кожным двары асобна?]

Пяём мы дома. А наша баба памятлівая была, можа, я ў бабу трошкі ўдалася? Дак яна ўжо які празнік, яна ўжо будзя сядзецца, ці прядзе, ці тчэ, і ціхонька прыяе песню. Перва Богу памоліцца, устаня ўрання, тады ўжо гаворы: «Дзеўкі, сёдни ж нада тую-тую песню прапець». А нам ета на руку. Матка крычала на нас: «Вы к горю песні пеяцце». Бацька памёр, дак яна і гаворы: «Ета вы нагаўкалі, што бацька памёр. Ета вы песні пелі, а горя вешчавалі».

[А калі багата дзевак збіраецца вясну гукать, са ўсёй дзярэўні, тады як?]

Я запяваю з усёй дзярэўні, выбіраю, якая падруга мая ці радня якая, ці сірата якая-нібудзь. Вот у нас дзеўка была, ні бацькі, ні маткі не было, яна ў дзеда жыла, дак мы скрозь яе паміналі, таму шта яна абіжына богам: ні бацькі, ні маткі, дак хоць у песні яе паміном.

[Вы казалі, што калі Вы пачынаеце, то Вашае імя і пяюць...]

Дак, еслі ўжо німа, так круглай сіраце. А еслі начаюнаць, імя назавуць самай меньшай. Вот чэцвіра ў нас дзяцей, мы меньшай самай выбіраім, самай малай. Як у дварэ. У сям'е ў нас было тры: Маша, Туся і я. Мы ад Тусі начаюналі.

А як з усёй дзярэўні дзеўкі сабіраімся, яна з намы гуляла, у яе не было нікога, дак мы скрозь яе начаюнаім.

Еслі я запяваю, ета я выбіраю, напрымер, я ўжо начаюнаю: Лена ці Маня, ета ўжо маё... І тады ўсі імя ета пачынаюць.

Вот «Стрелу вядуць», там, пра Ванячку, выбіраю кожды свайго.

[Вы казалі, што калі Вы пачынаеце, то на сваё імя пачынаеце вясну гукать...]

Ці сваё, захочу я ўжо сваё... Во, я песню пяю, напрымер, я ўжо Варю памінаю, я і сама Варя, і дзеўку памінаю, унучку – Варячку. Вот пелі песню «У полі-ў полі стаяла Екацярыначка ці хто...» – сваё якоя. У нас я ўсігда запявала, я пачала, я думаю: «Чаго-та я буду чужой імя гаварыць?» Бабе казала. Баба гаворы: «Сваё імя называй». І я пачала гаварыць, што «У полі-полі, там, стаяла яварыначка...» І сталі ўсі пець, і ўсі пелі. Я ўжо сваё імя ўставаля. Я ўсігда Сярожку (унук) памінаю.

[Вясну калі пачыналі гукать?]

Ціпер ужо, бачыш, ідзе зямля, а то ж прысыпя, а тады ж сугробы здаровыя былі, «праталкі» зваліся, што яны ідзе растане, ідзе меней снегу, ён ужо растане, мы на праталках сядзіма ці станіма... І тую песню «На праталачкі ляцяць галачкі...» Штоб на Соракі дзевачкі няслі соракі. Усё прыходна, усё красіва.

Баба ўсё нам казала: «Нясіця пцічкам на праталачкі, – галак напячэ, спякуцца первыя, – нясіця, птушак перва пакарміця». А мы выскачыма, птушкам кініма чуць-чуць, а самі паядзім. Ці ў нас розум быў. І авечкам давалі, усёй скаціні, і ў мешань свінням матка ўкіня, пакрыша. А чаго кідалі, я ўжо не знаю.

[А птушкам куды крышылі?]

На праталачкі на етыя, ідзе зямля, ідзе растала зямля. І галкі, і кілуны – звалі пцічак мы... Вераб'ёў, сінічак. Кілуны – вераб'і серыя. Дзед Майка

казаву: «Гарох, проса даўбуць да ўсё – ета кілуны, урэдныя пціцы». А мы ўсё адно жалелі. У етай песні пяюць, што як зямля... Снег растае... Усё ж прыкладна... І зямля ўздыхне.

На праталачкі
Прылятаюць галачкі...

(Красівая песня.)

Па словах Варвары Аляксандраўны Грэчкай, менавіта з гэтай песні ў Амяльным пачыналі спяваць вясну:

«Гонім кароў... Начаюнаім іе... Во, такія лаўцы дзелаім, лазіны хлопцы паатрызаюць, і хлопцы, і дзеўкі ўмесці, но кожды сваю карову... Дубцы такія... Ці з бярэзкі... Сала... І агонь раскладаіма. Ты ідзі... сухія саломы, травы пасушэ нарві, ты ідзі галля... Накладама кучу, падпаліма... Дзень там пасом, і дзень лаўцы жарым... І сядзім... вясной... І ета первая песня... Выганім, і первы дзень пяёма... І пакуль, і пастух... Пастух, як ужо траўка пачане зелянець, а так мы абводзім сёдни на етым месці, заўтры на том... Кароў гонім... Разузнаім... Туды – на праталкі гоніма. На етым паядуць каровы ўжо і верас, і ўсё... Тады на другога места, ідзе снегу німа... Дзень бальшы – вясной... І пяём... І ета первая песня. (Нашы далейшыя спробы ўздаць гэтай песні дазволілі ўзнавіць яшчэ некалькі радкоў: «Дзевачкі на Соракі няслі соракі... / Выганялі каровак у лясочак, / На зяленаю траўку, на муражочак...».)

Лаўцы – прудкіі з жареным салам: «сала жареная – ета лавец. Ціперака завуць шашлык, а тады – лаўцы».

Яшчэ адна спроба дала наступны вынік:

Выганялі кароў на праталачкі,
Гдзе грэць ножкі чорныя галачкі,
На гасподняй карміліцы-зямліцы,
На пасушэ лячэбнай травіцы,
Прыганялі на верясочык,
Пад голы лясочык,
Каровак і ўсю худобу

на пасушы кармілі

І ў ручайках змяню снежнаю

вадою паілі,

Па кустах сухая галлэ

дзеткі ламалі,

А дзяды і бабы вогнішча раскладалі.

І кругом вогнішча сядзелі, стаялі,

На лаўцах сала распрыгалі...

Запісаў
Генадзь ЛАПАЦІН

Татарскі след у назвах зямлі беларускай

Аб тым, што «татарская» тапаніміка выклікае цікавасць, можна пераканацца пад час краязнаўчых канферэнцыяў, а таксама на інтэрнэт-сайтах. І гэтая назва («татарская» тапаніміка) нават замацавалася як устойлівая¹. Для мяне ў свой час яна стала своеасаблівым водгукам на кнігу прафесара Леаніда Лыча «Назвы зямлі беларускай» (Мінск, 1994), дзе татарскай тапаніміцы аддадзены цэлы раздзел. А ў давяршэнне яшчэ ўзгадаліся мудрыя словы паэта і акадэміка Петруся Броўкі: «Усё пакінуць след павінна».

Кожны чалавек пакідае па сабе след, а тым больш гэта павінна зрабіць супольнасць прадстаўнікоў аднаго народа, звязанага агульным месцам пражывання, рэлігіяй, традыцыямі. Геаграфічныя назвы могуць стаць амаль што самым яркім сведчаннем жыцця ў пэўным месцы людзей, якія далі яму найменне. Жыццё татарскага народа на зямлі Беларусі адбілася ў назвах яе мястэчак, гарадоў, вуліцаў, курганоў.

З часу з'яўлення назваў і да нашых дзён захавалася не ўсё. Але пры гэтым яшчэ не кожная з іх зафіксаваная і раслумачаная. Вяўленне, апісанне гісторыі ўзнікнення назваў, падзеяў, асобаў, з імі звязаных, а таксама ўзніклых народных паданняў, твораў мастацтва з цягам часу ўскладняецца, бо ў тапаніміцы адбываюцца зрухі часцей у бок забывання. З-за таго, што планаванай працы па асветленні працэсу надання тапанімічных назваў якраз у неабходны час проста не існавала, то многія (большасць з іх ужо былыя) тлумачацца на падставе паданняў, якія не заўсёды вытрымліваюць навуковы аналіз. Але, «мабыць, ні адзін народ-прышэлец не пакінуў пра сябе столькі легендаў, паданняў, як татары» (В. Шур).

Перыядычна новая ўлада змяняе спрадвечныя назвы на новыя, і пасля з цяжкасцю вяртаюцца першапачатковыя. Былыя найменні застаюцца толькі ў пісьмовых крыніцах, памяці мясцовых жыхароў, а некаторыя так і адыходзяць у нябыт. XX ст. найбольш збыдзіла ў гэтым сэнсе беларускіх татароў. З усіх адабраных назваў вярнуты адзінкі. І калі населеныя пункты яшчэ «трымаюцца», то іх татарскія куточки і вулкі ў большасці згубілі не толькі найменні, але і свой матэрыяльны і духоўны след – што зруйнаванае, што забудаванае: найбольш ярка прыклад – Татарскае прадмесце Мінска. І з гэтай сумнай прычыны ўсё большую святасць маюць для татароў, як і для кожнай нацыянальнай супольнасці, месцы і іх імёны, што зберагаюць памяць аб нашым нешматлікім, але карэнным на землях Беларусі этнасе.

Першыя пасяленні на землях ВКЛ

Працяглае жыццё татарскага народа на зямлі, што знаходзіцца далёка ад яго прарадзімы, моцна звязала нас з «Зямлёй пад белымі крыламі». З часу пасялення ў 1397 г. вялікай колькасці воінаў хана Тахтамышы ў месцах, вызначаных Вітаўтам Вялікім, мінула больш як 600 гадоў. Але яшчэ да гэтага ў Вялікім Княстве Літоўскім знаходзілі сабе прытулак асобныя

групы залатаардынскіх воінаў, якія трапілі сюды ці па добравай волі, ці палоннымі. Татары служылі як абаронцы межаў дзяржавы яшчэ ў войсках Гедзіміна, а Кейстут і Альгерд запрашалі іх да ўдзелу ў сваіх паходах на маскавітаў, палякаў, крыжакаў. Разам з Ягайлам, якога паклікаў на дапамогу маскоўскі князь Дзмітрый, у бітве супраць Мамая ўдзельнічала некалькі татарскіх палкоў, бо большасць ардынскіх князёў не прызналі ўладу Мамая, які не быў чынгізідам і сілай захапіў уладу ў Залатой Ардзе. Цягам усяго XV ст. у Вялікае Княства ішлі перасяленцы з Крыма. Казімір Ягелончык, Аляксандр, Жыгімонт I пашыралі татарскія асады шляхам ахвяравання новых і новых земляў. Акрамя атрымання земляў зацікаўленасць татароў у службе інтарэсам Рэчы Паспалітай падтрымлівалася яе каралямі захаваннем і пацвярджэннем праз дакументы прывілеяў. У 1561 – 1568 гг. Жыгімонт II Аўгуст выдае татарам прывілеі на шляхецтва. Далей іх пацвердзяць Стэфан Баторый (1576), Жыгімонт III Ваза (1608), Уладзіслаў IV (1634).

Уладанні татароў узніклі ў канцы XV – пачатку XVI стст. на заходніх межах княства ў прадмесцях Вільні, Трокаў, Навагрудскім, Мінскім, Лідскім, Ашмянскім, Брэсцкім паветах. У Слоніме пастаянныя жыхары з ліку татароў з'явіліся ў канцы XVIII ст., але ўжо раней татарскія маенткі існавалі ў яго ваколіцах. Да канца XVIII ст. межы татарскай аседласці выглядалі кампактна і былі пазначаныя гарадамі: Вільня, Навагрудка, Мінск, Полацк. Значныя асады меліся вакол Гродна, Беластока. У XIX ст. узніклі досыць буйныя татарскія пасяленні ў Глыбокім, Докшыцах, Відзах, Мядзелі. У другой палове XIX ст. адносна кампактныя групы татароў жылі ў Слуцкім, Навагрудскім, Ашмянскім, Брэсцкім, Пружанскім, Віленскім паветах. У XIX ст. павялічылася колькасць гарадскіх жыхароў, выраслі абшчыны ў Мінску, Ляхавічах, Слоніме, Смільавічах. Жылі татары ў наваколлях Міра, Сіняўкі, Узды, Капыля, Смалывічаў, у Мышы пад Баранавічамі, у старой частцы Гомеля – Беліцы.

З часам колькасць беларускіх татароў не павялічваецца, а памяншаецца, і цяпер не дасягае нават 10 тысячаў чалавек. У свой час жылі ў вялікай колькасці, а цяпер засталіся нашмат татароў у Слуцку, Нясвіжы, Клецку, Мышы, Дзятлаве. Па адным чалавеку застаецца ў Лоўчыцах блізу Навагрудка, Ардзе непадалёк Клецка, Мінчаках на Мядзельшчыне. Існуюць месцы, назвы якіх ужо толькі нагадваюць аб сваіх колішніх насельніках (Асмолава, Сандыкаўшчызна і інш.).

Татарскія тапонімы: якія яны і ці шмат іх?

У памяці зямлі Беларусі налічваецца каля трох соцень тапонімаў цюркско-татарскага паходжання. Найбольш іх на тэрыторыі сучаснай Міншчыны.

Пра тое, як і адкуль узніклі татарскія назвы населеных пунктаў, іх ваколіцаў, пэўных гарадскіх раёнаў або вуліцаў, можна даведацца як з гістарычнай літаратуры, архіўных матэрыялаў, так і з фальклорна-этнаграфічных зборнікаў, з некаторых літаратурных крыніцаў.

Вядомы спецыяліст у галіне тапаніміі В. Жучкевіч вылучае вельмі важны момант для пошукаў вытокаў назвы: «Сапраўднай афіцыйнай формай тапоніма трэба лічыць вусную сучасную беларускую форму тапоніма, тую, якая існуе ў карыстанні народа». З другога боку, трэба мець на ўвазе, што нязвыклых для вымаўлення мясцоваму насельніцтву словы з цягам часу прынялі іншую форму, напрыклад, змяніўшы альбо згубіўшы адзін ці некалькі гукаў (вуліца Амуратаўская ў Мінску – ад татарскага імя Амурат – стала Амуратарскай). Дадаваліся да першапачатковай асновы славянскія словаўтваральныя фарманты. Паводле В. Жучкевіча, найбольш распаўсюджанымі фармантамі ў беларускіх назвах з'яўляюцца -ічы, -ава, -ева, -ка, -ішчы, -шчына (пад уплывам польскай мовы – шчызна). З іх дапамогай утварыліся такія найменні, як Баранавічы, Татарыновічы, Койданава, Султанова, Асманайка, Галімічына, Уланайшчына, Татаршчызна і інш. Можна яшчэ дадаць, зыходзячы з «татарскіх» тапонімаў, што пры іх утварэнні выкарыстоўваліся элементы -ын, -ына, -цк (Баторын, Карачына, Карацк), а таксама форма множнага ліку (Карачуны, Мамаі, Мурзы, Туганы, Чыгіры).

«Краткий топонимический словарь Белоруссии» В. Жучкевіча змяшчае каля 80 найменняў населеных пунктаў цюркско-татарскага паходжання. Іх можна размеркаваць па дзвюх асноўных групам: тыя, што паходзяць ад татарскіх (цюркскіх) прозвішчаў, імёнаў, мянушак, тытулаў, але ў іх аснове ляжаць словы-тэрміны (Бабаевічы, Балашы, Еўлашы, Мамаі, Чауусы і інш.), і тыя, якія паходзяць ад назваў-тэрмінаў непасрэдна (Арда, Баштан, Дзехань, Канашы, Чабаны і інш.).

Нельга не адзначыць, што былі выдатныя памкненні з боку саміх татароў у справе захавання спадчыны. Група татарскай моладзі, якая вучылася ў Пецябургі, у 1907 г. стварыла нелегальны Акадэмічны гурток польскіх мусульманаў (выхадцаў з Рэчы Паспалітай). Яго сябры з асаблівым захваленнем узяліся за даследаванне татарскіх паселішчаў у Літве і Польшчы. Сярод гэтай моладзі былі браты Крычынскія, якія пазней здзейснілі свой каштоўны ўнёсак у стварэнне татарскага музея ў Вільні.

Даследчык жыцця татароў, выхадцаў з Крыма, Станіслаў Дзедулевіч у кнізе «Herbarz rodzin tatarskich w Polsce» (Вільня, 1929) змясціў каштоўную інфармацыю: у «Спісе гнязд родоў» названыя населеныя пункты, у якіх жылі татары – усяго 500 гарадоў, мястэчак, вёсак, засценкаў, хутароў. Пераваж-

ная большасць населеных пунктаў месціцца на тэрыторыі сучаснай Беларусі, частка ў Літве, Польшчы, Украіне.

У працах спецыялістаў, якія займаюцца тапанімікай гістарычных беларускіх земляў, нашмат менш аналізуюцца вытокі ўзнікнення асобнай назвы (Койданава і некаторыя інш.), найчасцей татарскай тэматыцы прысвячаюцца асобныя пералікі назваў (Арда, Бабаевічы, Бекішы, Галімічы, Сарачы, Туганы і інш.). «Утварыліся ад цюркскіх, у асноўным ад татарскіх, каранёў, але былі аформлены на ўзор тыпова беларускіх назвы: Ардашы, Асаны, Асманайка, Базары, Балабаны, Гамзічы, Гайлешы, Дахны, Качаны, Касымава, Малявічы, Чаркасы» (У. Прыхач²). Да пераліку татарскіх назваў Ібрагім Канапацкі далучае: Апчак, Агдэмер, Іўе, Мір, Смалывічы, Казаклары³, Карзуны, Турэц-Баяры.

Прафесар Л. Лыч у кнізе «Назвы зямлі беларускай» прысвяціў спецыяльны раздзел тапонімам, у якіх працываюцца назвы народаў, што насяляюць Беларусь, ці для ўтварэння якіх выкарыстаны асновы з моваў гэтых народаў. У тапаніміцы Беларусі назвы татарскага патранімічнага паходжання складаюць, даволі заўважную групу. Л. Лыч вылучае наступныя, утвораныя ад прозвішчаў ці асабовых імёнаў: Галімічы, Карацк, Карачына, Карачуны (ад «кара» – злосны, чорны), Курманава, Койданава, Мамаі або Мамай, Мамайкі, Мамоны і Мамонкі, Тадуліна, Чыгіры і Чыгірынка, Шайтарава. У аснову некаторых назваў пакладзеныя ці дваранскі тытул, ці вайсковы чын, ці характарыстыка чалавека-воіна: Баторын (ад «герой», «багатыр»), Бекішы, Мурзы, Уланавічы (ад тытулаў дваранскіх родаў), Туганы (ад «сокал», «сваяк»), Чабусы (ніжэйшы военачальнік, дробнапачасны дваранін). Утвораны ад словаў цюркскага паходжання Бабаевічы («баба» – стары), Балашы («лазурит»), Басва (ад «бай» – гаспадар, багач), Баштан («агарод», «бахча»).

Пры больш шырокім падыходзе неабходна звярнуць увагу на найменні, што маюць дачыненне да жыцця татароў, але па сваім афармленні не з'яўляюцца вытворнымі ад цюркізмаў, татарскіх патронімаў (Ліда, Крэва, Мір і інш.), ці з цягам часу змянілі не толькі сваё гучанне, але і былую назву.

Разалія АЛЕКСАНДРОВІЧ

Артыкулы, прысвечаныя пэўнаму найменню ці групе тапонімаў цюркско-татарскага паходжання, чытайце ў наступных нумарах.

¹ Упершыню выкарыстаная аўтарам да свайго артыкула ў зборніку «Беларусь у XX стагоддзі» (2004).

² Байрам. – 1998. – № 2.

³ Пацвярджэнне гэтаму знаходзім і ў цяперашняй Гагаузіі (аўтаномія ў складзе Рэспублікі Малдова), у якой ёсць тапонім Казакля, што тлумачыцца як утвораны ад назвы татарскага племя «казаыаклі» – племя з таўром гуся (kaz – гусь, ауак – лапа, нага) + асобна-прыналежны суфікс – лі). Паселішча Казакля ўпершыню ўзгадваецца ў дакументах за 1764 г. У 1812 г. на месцы татарскага пасялення Казаяк на беразе аднайменнай рэчкі ўзнікла пасяленне цюркскага племені гагаузаў, якія перасяліліся сюды з паўднёвай Дабруджы.

Прымадонна з вёскі Валокі

У адзін з пагодных дзён аматары музыкі сабраліся ў Карэліцкім раённым краязнаўчым музеі, каб павіншаваць з юбілеем зямлячку, вядучую салістку Днепропетровскага акадэмічнага тэатра оперы і балета Антаніну Гаркушу.

Дзявочае прозвішча Антаніны Сцяпанайны – Гіль. У Беларусі гільмі называюць прыгожых птушак-снегіроў, якія прылятаюць да нас зімой. Так і Антаніна Сцяпанайна, звязавшы ў юнацтве свой лёс з Украінай, штогод прылятае, прыляджае на сваю радзіму, на Карэліччыну, дзе яе, нараджэнку вёскі Валокі, добра ведаюць мясцовыя жыхары.

Да юбілею артысткі супрацоўнікі музея падрыхтавалі выстаўку пад назвай «Прымадонна з Белай Русі», якая распаўвае пра творчы шлях таленавітай зямлячкі. Опера з юнацкіх гадоў стала не проста захваленнем А. Гіль, а вялікай любоўю на ўсё жыццё. «Як брыльянт, упрыгожвае нашу ўкраінскую оперную сцэну наш беларускі салавей Антаніна Гіль-Гаркуша», – такі аўтограф пакінуў на афішы Днепропетровскага акадэмічнага тэатра оперы і балета яго галоўны дырыжор.

Але дзе магла пазнаёміцца з операй сялянская дзяўчынка з маленькай вёсачкі Валокі? У сям'і Сцяпана Кліменцэвіча і Марыі Сямёнаўны Гіль гадаваліся тры дачушкі – Зінаіда, Антаніна і Людміла. І ў бацькі, і ў матулі былі прыгожыя галасы. Бацька – скрыпач-самаву, спяваў у царкоўным хоры, працаваў жа ён цесляром, будаваў хаты. Матуля, цудоўная рукадзельніца, сваіх дзяўчынак з малых гадоў прывучала да працы. І матуліна навука спатрэбілася ў жыцці. У гэтым магло пераканацца госці музея, разглядаючы на выстаўцы сукенку артысткі, прыгожа вышытую яе залатымі рукамі.

Антаніна з дзяцінства марыла аб сцэне, хацела быць артысткаю, але сяброўкам і аднакласнікам у гэтым не прызнавалася. Ды і хто б з іх паверыў тады, што дзяўчынка з вёскі зможа стаць опернай спявачкай! На фотаздымках 1950-х гадоў будучая артыстка нічым асаблівым не вылучаецца сярод вучняў Валокскай пачатковай школы, хіба толькі смелы позірк сур'ёзных вачэй затрымлівае нашу ўвагу на сціпла апранутай дзяўчынеццы.

Светлая мара А. Гіль прывяла яе на вакальнае аддзяленне Мінскага музычнага вучылішча імя М.І. Глінкі ў клас вакалу да выдатнага педагога Ларысы Місюк. Антаніна Сцяпанайна і сёння ўдзячная бацькам за тое, што яны падтрымалі яе тады, калі, адвучыўшыся ўсяго год у Магілёўскім культасветвучылішчы, яна выпадкова ўбачыла ў адной з рэспубліканскіх газет аб'яву аб дадатковым наборы на вакальнае аддзяленне і рашуча сказала: «Еду ў Мінск, хачу вучыцца там».

Л. Місюк не памылілася, высока ацэньваючы вакаль-

ныя здольнасці дзяўчыны. Ды і Антаніна настойліва працавала над сабою. Пераканаўшыся ў тым, што яркая адоранасць А. Гіль патрабуе да-

Антаніна Гіль з бацькамі ў в. Валокі

лейшай шліфоўкі яе майстэрства, Ларыса Данілаўна сама адвезла навучэнку ў Адэскую кансерваторыю да прафесара Вольгі Благавідавай. Будучая спявачка паспяхова прайшла праслухоўванне і ў 1968 годзе

стала студэнткаю гэтай навучальнай установы. А ўжо на чацвёртым курсе пачала выступаць на сцэне Адэскага акадэмічнага тэатра оперы і балета. На выстаўцы ёсць афіша спектакля «Царская нявеста», у якім А. Гіль, студэнтка 5 курса, выканала партыю Марфы.

У час вучобы наша зямлячка сустрэлася са сваім будучым мужам, вакалістам Віктарам Гаркушам, і пасля заканчэння кансерваторыі разам з ім пераехала ў Днепропетровск, дзе яны сталі салістамі тэатра оперы і балета.

Вядучая салістка Днепропетровскага тэатра оперы і балета Антаніна Гаркуша

зямлячка выканала партыю Разіны (дарэчы, партыю Фігара ў гэтым спектаклі выконваў яе муж), і ў оперы В.А. Моцарта «Вяселле Фігара», дзе яна спявала Сюзанну. У аперэтах І. Штраўса «Цыганскі барон» і «Лятучая мыш» А. Гаркуша сыграла Арсену і Адэль. У операх Д. Вердзі «Рыгалета» і «Травіята» яна спявала галоўныя партыі. І не проста спявала, а пра жыла на сцэне жыццё сваіх гераіняў так, што надоўга запомнілася глядачам і драма зняважанага кахання Джыльды, і трагічны лёс Віялеты. Партыя Віялеты ў оперы «Травіята» (паводле п'есы А. Дзюма «Дама з камеліямі») і сёння любімая ў А. Гіль. Увага артысткі заўсёды засяроджвалася на ўнутраным свеце гераіняў.

І гэта далёка не ўсе оперныя спектаклі, у якіх удзельнічала наша зямлячка. Яна спявала Фраскіту ў оперы Ж. Бізе «Кармэн», Брыгіту ў «Іаланце» П. Чайкоўскага, Мюзету ў оперы Д. Пучыні «Багема», Беласнежку ў музычнай казцы Э. Калмановскага «Беласнежка», выканала ролі галоўных гераіняў у спектаклях «Чароўная музыка» і «Віялінка».

Два сыны-блізняты, Ігар і Алэг, выраслі ў дружнай музычнай сям'і Гаркушаў. Яны таксама сталі музыкантамі, скончылі Адэскую кансерваторыю па класе тубы і труба, стажыраваліся ў кансерваторыі горада Фрайбурга ў Германіі. Ігар – артыст аркестра Днепропетровскага опернага тэатра, а Алэг жыве і працуе на радзіме матулі, ён артыст аркестра Міхаіла Фінберга.

Антаніна Сцяпанайна 30 гадоў спявала на опернай сцэне. Працягвае выступаць перад публікай і цяпер. У яе вялікі рэпертуар камернай музыкі, і, што асабліва прыемна, у праграму сольных канцэртаў нашая зямлячка абавязкова ўключае беларускія народныя песні, аб чым сведчыць афіша аднаго з канцэртаў, якая аднаўваецца на выстаўцы. А яшчэ А. Гаркуша штогод абіраецца ў журы музычных фестываляў маладых талентаў Украіны «Светач Прыдняпроўя» і «Дзіваграй».

Пра ўсё гэта распавядалі ўдзельнікам урачыстасці яе арганізатары. З вялікай цеплынёю і любоўю пра жонку і маці гаварылі муж і сыны Антаніны Сцяпанайны, якія разам з ёй наведвалі раённы музей.

А па заканчэнні вечарыны яе гераіня літаральна зачаравала ўсіх прысутных голасам дзіўнай прыгажосці, выконваючы творы розных кампазітараў і народныя песні на беларускай, украінскай і рускай мовах.

Судакрананне з сапраўдным талентам усхвалявала і парадавала людзей, пакінуўшы ў іх душах спадзяванні на новыя творчыя сустрэчы на карэліцкай зямлі.

Святлана КОШУР

(Паводле кнігі «Зямля карэліцкая і яе славытыя людзі», 2009)

Антаніна Гаркуша ў час прэзентацыі выстаўкі «Прымадонна з Белай Русі» ў Карэліцкім раённым музеі (2007 г.)

«Экслібрыс» імя Антона Луцкевіча

1 сакавіка ГА «Саюз беларускіх пісьменнікаў» абвясціў пра пачатак прыёму працаў на конкурс «Экслібрыс», які сёлета мае імя Антона Луцкевіча і прысвечаны крытыцы і літаратуразнаўству.

Тэма конкурсу – «Сучасная беларуская літаратура XXI стагоддзя: імёны, тэндэнцыі, перспектывы (2000 – па сёння)».

Да ўдзелу запрашаюцца даследчыкі літаратуры, крытыкі і літаратурныя журналісты, якія пішуць на беларускай мове, ва ўзросце **да 35 гадоў**.

Конкурс праводзіцца ў дзвюх намінацыях:

Літаратурная крытыка (артыкулы, рэцэнзіі, водгукі, эсэ, нарысы).

Літаратуразнаўства (навуковыя артыкулы, агляды).

Журы конкурсу: Ала Брадзіхіна, Леанід Галубовіч, Людміла Рублёўская, Ціхан Чарнякевіч, Ірына Шаўлякова.

Тэксты на конкурс можна дасылаць файламі ў фармаце .doc **да 1 верасня 2016 года** на адрас sbp@lit-bel.org, пазначыўшы тэмай ліста «Экслібрыс». У лісце мусіць быць наступная інфармацыя: імя, прозвішча, дата нараджэння ўдзельніка, кантактны нумар тэлефона і e-mail.

Заходам конкурсу сачыце на сайце <http://lit-bel.org/>.

Прэс-служба ГА «Саюз беларускіх пісьменнікаў»

Адказы на крыжаванку, змешчаную ў № 10

Уздоўж: 1. Рэдактар. 4. Маланкі. 9. Дарота. 10. Дзеўка. 11. Пячучка. 15. Клад. 16. Кветкі. 17. «Сваты». 19. Кораб. 20. Алена. 21. Секта. 22. Донька. 24. Янка. 26. Абознік. 28. Цягнік. 30. Уборка. 32. Здароўе. 33. Аба-в'язак.

Упоперак: 1. Руднік. 2. Дар. 3. Трап. 5. Лада. 6. Кіў. 7. Грунт. 8. Жарты. 12. Ксі. 13. Жаваранкі. 14. Канферанс. 17. Сабака. 18. Кабыла. 21. Сонца. 22. Дуб. 23. Нізак. 25. Акраек. 26. Акно. 27. Кума. 29. Год. 31. Раз.

Уздоўж

4. ... маці, як і топленае масла, мяккае (удмурцкая прык.). 10. «Любоў да бацькоў – ... ўсіх дабрадзейнасцяў» (Цыцэрон). 11. «Зноў шапочка асенні сад – // На дварэ залаты лістабой. // Хоць нічога не вернеш назад – // Я заўсёды, ..., з табой». З верша Д. Пятровіча «Мая матуля». 12. Памяшканне пры гумне для сушкі снапоў перад малацьбой. 13. Сляпое ... і тое да маці паўзе (прык.). 14. Элегантнасць. 16. «Маці – адзінае на свеце ..., не знаёмае з атэістамі» (Э. Легувэ). 17. Лёгкае хістанне воднай паверхні. 20. Матчын гнеў, што вясенні ...; і многа выпадзе, ды хутка растане (прык.). 21. ... плача – рака льецца, жонка плача – ручай цячэ, нявестка плача – ... ўпадзе: узыйдзе сонца – расу высушыць (прык.). 24. «Я вярнулася ў свой ... // Маці ўжо сівенькай стала». З верша Г. Казак «Я вярнулася». 25. Добрая ... адным вокам зерне бачыць, другім – коршака (прык.). 29. Паселішча на Каўказе. 30. Родная ... – матуля, чужая старонка – мачаха (прык.). 33. Бог вінаробства; старажытныя грэкі ўшаноўвалі яго ў

кастрычніку. 35. «Грайце, ..., // У мяне лапці вялікі. // А мне бацька паплёў, // Каб было да Пакроў» (прып.). 36. «На бітву крывавую сына праводзіўшы з хаты, // На ... і ўдачу пасеяла маці зярнаты». З балады А. Куляшова «Маці». 37. Дзіравы шалаш маці лепш, чым залаты ... родзічаў (казахская прык.).

Упоперак

1. «Калыхаю – люляю, // Папраўляю падушку. // Закрываюцца вочкі, // Засыпае ...». З верша А. Хацкевіч «Калыханка». 2. Афрыканская антылопа. 3. Нецярплівае жаданне чаго-небудзь. 5. Матчына ... нормы не ведае (прык.). 6. Вострая прыправа ў ежу, для кансервавання прадуктаў. 7. Здробленая начынка для страваў. 8. «... што гойдае калыску, кіруе светам» (У. Уолес). 9. Ласкавае ... дзвюх матак ссе (прык.). 15. Які дубок, такі і ..., які бацька, такі і сыноч (прык.). 17. Жураўлі ляцяць нізка – ... блізка (прык.). 18. Лепш маці на мыліцах, чым ... на кані (нарвежская прык.). 19. Цвёрды мінерал. 22. Адна ў чалавека родная маці, адна ў яго і ... (прык.). 23. Тое, што ... павінен сваёй маці, ён ніколі не верне (бакская прык.). 26. Рамка. 27. Калектыў артыстаў тэатра, цырка. 28. Дрэва з пладамі, блізкімі да слівы. 31. Крыніца паэтычнага натхнення (перан.). 32. Невялікае паглыбленне. 34. Мужчынскае імя.

Склаў
Лявон ЦЕЛЕШ

Пазбегнуць апёкаў!

Каля 85 % моцных апёкаў людзі атрымліваюць дома, як правіла, на кухні. Да прыкладу, малыя дзеці там часта трапляюць у небяспеку. Каб не здарылася няшчасце, абавязкова трэба:

- ▶ глядзець за каструлямі, што кіпяць;
- ▶ самыя вялікія каструлі ставіць бліжэй да цэнтра пліты, іх ручкі не павінны выступаць за край пліты;
- ▶ заўсёды зачыняць духоўку;
- ▶ уважліва выконваць інструкцыі па выкарыстанні патэльняў пад вялікім ціскам пары і кававарак;
- ▶ не карыстацца паблізу агню рэчывамі, што лёгка загарваюцца;
- ▶ памятаць, што бутэлькі з алкаголем ці іншымі рэчывамі, што выкарыстоўваюцца для палівання шашлыку, могуць быць выбухованебяспечнымі;
- ▶ за сталом не даваць дзецям гарачы булён, ён можа выклікаць сур'ёзныя апёкі;
- ▶ калі напаяе ванну, спачатку адкрываць кран з халоднай, а потым з гарачай вадой;
- ▶ асцярожна абыходзіцца з кіслотамі і шчолачамі;
- ▶ мець на ўвазе, што адзенне з нейлону загарэе ад іскрыны, а калі яго спрабуюць патушыць, прыліпае да цела і робіць апёкі яшчэ мацнейшымі; баваўнянае адзенне бароніць ад апёкаў, выкліканых выбухамі: яно загарэеца не так хутка;
- ▶ памятаць, што калі на цела трапляюць вадкасці, якія кіпяць, яны выклікаюць большыя пашкоджанні, чым агонь.

Варта ведаць: небяспека апёкаў – у тым, што пацярпелы ад іх трапляе ў шокавую сітуацыю. Апёкі могуць стаць прычынай інфекцыі, якая, у сваю чаргу, – прычына амаль паловы смяротных выпадкаў. Акрамя таго, апёкі маюць працяглы працэс рубцавання.

Памятайце, што аказваць самастойную дапамогу можна толькі пры простых і нязначных апёках, у іншых выпадках абавязкова трэба выклікаць спецыялістаў хуткай медыцынскай дапамогі.

Вера БУДЗІНАВІЧУС,
інспектар ЦРАНС г. Мінска

Малая краязнаўчая ЭНЦЫКЛАПЕДЫЯ

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

НЯМЦЭВІЧ Юльян Урсын (16 лютага 1757 г., в. Скокі, Берасцейскі павет, цяпер Брэсцкі раён – 21 мая 1841, Парыж) – польскі пісьменнік, палітычны дзеяч, гісторык.

Вучыўся ў Брэсцкім езуіцкім калегіюме, у 1770 – 1777 гг. у Рыцарскай школе (Кадэцкім корпусе) у Варшаве.

Абраны паслом на Чатырохгадовы сейм 1788 – 1792 гг., удзельнічаў у распрацоўцы Канстытуцыі 3 мая 1791 г. З 1791 г. член Адукацыйнай камісіі. Пасля перамогі прарасійскай Таргавіцкай канфедэрацыі эміграваў, жыў у Саксоніі, Аўстрыі, Італіі.

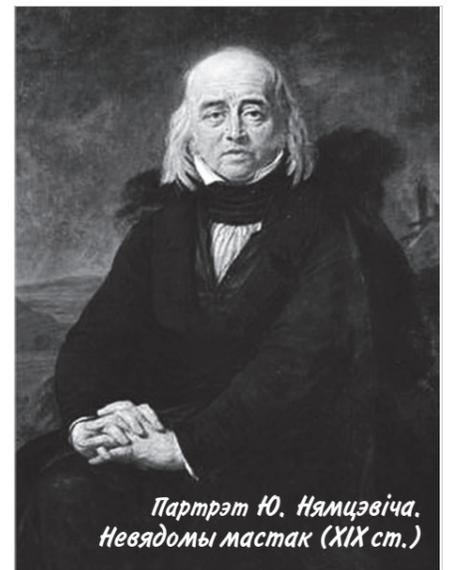
Пад час паўстання 1794 г. ад'ютант і сакратар Т. Касцюшкі. Паранены ў Мацявіцкай бітве, трапіў у палон; зняволены ў Петрапаўлаўскай крэпасці ў Пецярбургу. Пасля амністыі ў 1796 г. разам з Касцюшкам выехаў у ЗША.

Вярнуўся ў Варшаву ў 1807 г., заняў пасаду сакратара Сената Варшаўскага княства. З 1813 г. сакратар Сената Каралеўства (Царства) Польскага. У сваім маёнтку Урсынаў пад Варшавой сабраў вялікую бібліятэку. У 1809, 1816 і 1819 гг. зрабіў некалькі падарожжаў па Беларусі з мэтай апісання помнікаў. У 1820 г. у Віцебску ставілася камедыя Ю. Нямцэвіча «Пан Навіна». З 1827 г. старшыня Таварыства сяброў навук у Варшаве.

Пад час паўстання 1830 – 1831 гг. увайшоў у склад Часовага ўрада, абраны сенатарам-кашталянам. Пасля задушэння паўстання маёмасць Ю. Нямцэвіча канфіскаваная, у тым ліку і бібліятэка, якую прадалі на аўкцыёне. Ю. Нямцэвіч эміграваў у Парыж. У 1838 г. заснаваў у Парыжы Польскую бібліятэку.

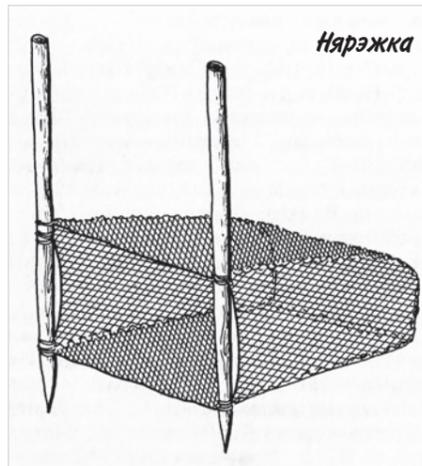
Адзін з найвыдатнейшых польскіх пісьменнікаў эпохі Асветніцтва.

У адным з першых сваіх мастацкіх твораў (палітычнай камедыі «Вяртанне пасла», 1790) выказаўся за сацыяльныя рэформы ў Рэчы Паспалітай, вызваленне

Партрэт Ю. Нямцэвіча.
Невядомы мастак (XIX ст.)

сялянаў ад прыгону. Аўтар зборнікаў «Літоўскія лісты» (1812), дзе адлюстравана мясцовую літоўскую (ліцвінскую, беларускую) тэматыку, і патрыятычнага палітычнага цыкла «Гістарычныя песні» (1816), раманаў «Два паны Сяцехі» (1815), «Ян з Тэнчына» (1825) ды інш. твораў. У кнігах «Дзённікі маіх часоў» (выйшла ў 1848), «Гістарычныя падарожжы па польскіх землях, што адбыліся ад 1811 да 1828 гадоў» (выйшла ў 1858) апісаў Брэст, Гродна, Навагрудак, жыццё беларускіх сялянаў. Напісаў «Гісторыю панавання Жыгімонта III» (тт. 1 – 3, 1818 – 1819), «Жыцці значных людзей XVIII ст.» (выйшла ў 1904). Ініцыятар і рэдактар выдання «Збор гістарычных мемуараў пра старажытную Польшчу» (тт. 1 – 7, 1822 – 1836), куды ўлучаў «Дыярыюшы» С. і Б. Маскевічаў.

Нярэжка